

szeretetből fakadó imádság és az apró áldozatok az Isten országának terjedése szempontjából.

Ha nem lenne már senki, aki imádkoznék az Egyházért, a felebarát üdvösségéért, a missziókért: akkor kerülne valóban nagy veszedelembe nemcsak az Egyház, hanem az egész emberiség is. Míg imádkozó ember lesz a földön, nem kell félni a pokol kapuitól sem. S minél több az ilyen imádkozó keresztény, eltelve missziós lelkülettel, annál közelebb van hozzánk az Isten országa.

Nem véletlen, hogy éppen egy kínai pap olvasta ilyen értelemben Szent Péter levelét: vámi, sőt „siettetni” kell az Isten napjának, az istenországnak az eljövételét! (Vö. 2Pét 3,12) Nem úgy érve, mintha menekülni akarnánk a nagy és nehéz feladatoktól. Ellenkezőleg: éppen azért, hogy örömmel, hittel, önfeláldozó nagylelkűséggel dolgozzunk itt és most, lehetőségeinknek megfelelően, Isten országának terjedésén és mielőbbi megvalósulásán.

Ez pedig gyakorlatban a tengeren túli és „hazai” missziókban történik, a főntebb lefestett missziós lelkület által.

Hets Aurelián (Brazília)

FÁY DÁVID INDIÁN MISSIONÁRIUS

Brazíliában az egész ország egyházi szervezetét összefogó püspöki konferenciához (CNBB) csatolt újabb keletű országos missziós szervezet: a sokat emlegetett CIMI (Comissao Indigenista Missionária), az ősi bennszülöttek leszármazottaival foglalkozó missziós bizottság, az 1978-as évet a „mártírok évének” jelentette ki. Az idén novemberben lesz 350 éve, hogy a déli Rio Grande-i „redukciók”-ban fellázított indiánok megölték Roque Gonzales, Alonso Rodriguez és Joao de Castilhos jezsuita atyákat. (1934-ben XI. Pius boldoggá avatta őket.) Ebben és évben akarják megoldani az indiánokhoz tartozó földek határainak kérdését, és most készül az az új rendelkezés, amely törvénybe iktatja a még vad állapotban élő indiánok jogait, valamint a nemzeti életbe való fokozatos beépítésük lehetőségeit, mindenkor előtérbe helyezve szabadságjogaikat. Ezt a március végén elkészült szabályozó rendeletet tanulmányozva többször tapasztaljuk, hogy a kis tanulmányunkban fölmerülő problémákat még mindig nem sikerült megoldani. Éppen ezért térnek vissza mind gyakrabban az illetékes hatóságok és kutatók az indiánok múltjához. Az Egyház — amely legjobban érzi az őslakókkal kapcsolatos problémákat — ebben az évben a már történelmi nevékké vált vértanúkhöz sorakoztatja az újabb és jelenlegi évek hőseit is.

Minket most azoknak a magyar jezsuitáknak a munkája érdekel, akik a XVIII. sz.-ban működtek Brazília észak-keleti részén, az akkor szinte külön országként kezelt Nagy-Pará államban, amely magába foglalt az Amazonas óriási területén kívül több jelenlegi észak-keleti részállamot, köztük jelen ta-

nulmányunk színhelyét, Maranhao (ejtsd: Maranyon) államot. A délamerikai spanyol gyarmatokon működő Szerdahelyi Ferenc és Orosz László mellett a portugál koronához tartozó Brazíliában szó van Fáy Dávidról, a selmecbányai Kayling Józsefről, a kies gyalui születésű Szluha Jánosról és a horvátországi természet- és földrajztudós meg csillagász Szentmártonyi Ignácról. Valamennyien apostoli lelkülettel hagyták el a külföld előtt akkor ismeretlen hazájukat, és a legprimitívebb törzsek közti térítő munkájukért valamennyien börtönt szenvedtek a „legkeresztényibb király” országában, Portugáliában. Mindegyikükre áll a mondás, amit a nagy magyar kortárs délamerikai kutató botanikusról, Henke Tádéról mondott az olasz Malaspina, beutazva spanyol szolgálatban a Tűzföldről Alaszkáig terjedő partokat: „Miféle nép lehet az, amelynek ilyen fiai vannak?”¹

Most csak fáji Fáy Dávidról és munkásságáról beszélünk. Az Abauj megyei Fájban, a mai Magyarország északi csücskén, a család ősi székhelyén született 1721. febr.22-én. A család valamennyi ága akkor már nemzedékeken keresztül a kálvinista vallást követte. A kis Dávidot születésekor édesapja még protestáns lelkésznek szánta. Apját, Gábort egy morva jezsuita a pozsonyi országgyűlésen térítette át a katolikus hitre, de édesanyját, Koós Mária Zsuzsannát csak fia áldozata és missziós tevékenysége hozta a katolikus egyházba.

Alsóbbfokú iskoláit a jezsuiták híres nagyszombati Seminarium Marianumában kezdte, majd 1736-ban a rend bécsi újoncházába került. A noviciátus elvégzése után Szokolcán folytatta a humanista tanulmányokat, majd Nagyszombatban végezte a három éves bölcseleti tanfolyamot. Ezután Sopronban és Győrött az alsóbb osztályokban tanított, majd a világszerte kipróbált „Ratio Educationis” szerint Nagyszombatban poézist adott elő.

Életrajzírója, P. Kayling úgy véli, hogy tanárkodási idejének megrövidítése a rokonok kérésének köszönhető. Ismét Bécsbe kerül a teológiai tanulmányok elvégzésére. De ott annyira legyöngült egyébként is mindenre kényes egészsége, hogy a teológia befejezésére áthelyezték a kassai főiskolára. A hazai levegő és a szülőföld közelsége oly jó hatással volt rá, hogy tanulmányainak teljes befejezése előtt még föl is szentelték. Első miséje nagy ünnepélyességgel szülőföldjén folyt le. De édesanyja ekkor is hajthatatlan maradt. A szentelés után az apa hamarosan meghalt. Ekkor a fiatal pap heroikus cselekedetre határozta el magát. A jezsuita iskolákban színdarabok és előadások témáját gyakran merítették a tengerentúli missziók hősi életéből, mert ezeknek az előadásoknak fő célja a lelkes, optimista, eredményes életre való nevelés. „Az etikus vagy morális hős, a mártír vagy önfeláldozó misszionárius, aki legyőzi a sátán hatalmát, önmagán arat elsősorban győzelmet, de győz a világ felett is, és örök életet szerez magának.” Csak 1740—1772 között a rend 12 gimnáziumában 621 különböző ilyen színdarabot adtak elő.² A licenciátusi és doktori cím megszerzésekor rendezett viták is igen sokszor merítették a missziók életéből. Fáy lelkében megért a gondolat, hogy a missziókban eltöltendő életét ajánlja fel Krisztusnak anyja katolizálásáért.

Többszöri kérelmét utasította vissza a rendi vezetőség Rómából, már csak azért is, mert az osztrák—magyar provinciának nem voltak missziós területei a tengeren túl, de főképp gyenge fizikumára való hivatkozással. P. Retz Ferenc római generálisnak nem tetszettek missziós tervei, tudván tudományos és tanári képességéről és nemesi származásáról, amely az otthoni, különösen a felvidéki körökben szép eredménnyel biztatott. Először is kitörölték a nevét abból a névsorból, amelyet a paraguayi provincia prokurátora, Orosz László állított össze. Másik két levelére is nemleges választ kapott. Közben a harmadik próbaévre Besztercebányára helyezték át, majd a kassai főiskola katedrájára került mint a héber és káld nyelv tanára. A mindig szerény és eredményeivel sohasem dicsekvő szerzetes kissé kellemetlenül érezte sokszor magát volt tanárai sorában, mikor a bölcseleti és hittudományi nyilvános vitatkozásokon is szerepet kellett vállalnia. A tanításon kívül még a tábori lelkész tisztét is betöltötte, és mindenfelé prédikációkat, lelkigyakorlatokat, nagybőjti beszédeket és előadásokat tartott. Katonai kórházak, börtönök és a gyóntatószék is várták szolgálatait. Sokoldalú tevékenysége is mutatja szellemi és lelki rátermettségét és munkaszeretetét.

Végre 1752. máj. 13-án mégis megérkezett a generális levele, amelyben megengedi Fáyának, hogy tengeren túli misszióba mehessen. P. Kaylinget rendelték melléje. Még abban a hónapban elindultak Kassáról, nem is tudva még, melyik misszióba mennek. Kayling nagy részletességgel írja le az emődi kastélyban összegyűlt nagy családtól való megható búcsúzást. Útjuk az akkori viszonyokhoz képest is viszontagságos volt, Budán, Velencén keresztül Genováig, ahonnan egy igen veszélyes, rozoga hajón megtett tengeri út után jutottak Lisszabonba, a tengeren túli missziókba menők indulási helyére. Sokáig kellett várniuk hajóra. Hosszú beszámolót írt onnan édesanyjának.³ Részletesen leírja útjukat, a veszélyeket, a Gondviselés jóságát, a portugál fővárost és kikötőjét, „melyhez hasonló nagyságú nincs Európában”. Nem tetszett neki a városban a sok piszok. Megtanult portugálul. Brazíliáról már sokat hallott és tanult. Elmondja anyjának, mi vár rájuk az új országban. Ebben a szép írású levélben annak az érzésének is kifejezést ad, hogy a földi életben nem látja többet édesanyját, aki még az útra is ellátta pénzzel és gondoskodásának jeleivel. Valóban Brazíliában megkapta két rendtársa levelét: értesítik az öröndetes eseményről, hogy édesanyja katolikus lett, és egyben haláláról is. Egyikük azt írja, hogy egy titkot akar elárulni neki: édesanyja lélekben már jóval halála előtt katolikus volt.

Lisszabonból való bonyolult elindulásukról és a tengeri út nehézségeiről legjobb forrás magának Fáyának levele. Maranhaoba való megérkezésük után írta, még magán viseli a tengeri út fáradsalmait. Negyven hajó indult el 1753. jún. 1-én a régi portugál felfedezők: Vasco da Gama és Pedro Alvarez Cabral indulásához sokban hasonló szertartások mellett. A búcsúzás utáni nap a király és udvartartása még egyszer kilovagolt a Tajo folyó torkolatához közel fekvő belémi emlékkápolnához (most toronyhoz), amelyet a nagy portugál fel-

fedezések emlékére építettek. P. Fáy leírja, hogy a király jelenlétében a provinciális őt nevezte ki a misszionáriusok főnökévé az utazás alatt. Az ő hajójának „Divina Providencia” volt a neve. A nyílt tengerre való kiérés előtt a hajók még nyolc ágyúlövessel üdvözölték Szent Julianus várát, amit az hét lövéssel viszonzott. Ki gondolhatott akkor arra, hogy pár év múlva éppen ennek a várnak a börtöne lesz többüknek lakóhelye, magának Fáynek sírja is? Pedig azzal búcsúzott: „Lisszabontól és egész Európától búcsút vettünk. Szerencsétlense az Úristen mindenkben maga szentakarattya szerint örökké!”

Útjuk veszélyeit, nehézségeit írja le a továbbiakban. Rögton tengeri betegek lettek. Fáy különben is nemcsak a tüdejével küszködött mindig, hanem gyomrával is. Már az úton is érezte és a missziókban is sokszor tapasztalta, mennyire kell vigyázni étellel-itallal. Hamar elfogyott a magukkal hozott ezer citrom és narancs. Bort csak Antal, János és László testvérei névnapján ivott az egészségükre. Gondolatai akkor még bizonyára többet jártak az elhagyott hazaiak között, mint a rájuk váró ismeretlenben. Élete végéig megmaradt benne a családjához való ragaszkodás és szeretet, kezdve a szülőkön és testvérein egészen az első levélben emlegetett „aprószentekig”, vagyis a kis unokatestvérekig. Hazája szeretetét is megőrizte és vitte magával mindenfelé. Lisszabonban sokat beszél minden érdeklődőnek Magyarországról, amelyről nagyon keveset tudnak, és „olyan szomorúan nevetséges kérdéseket tudnak feltenni tudatlanságukban.”

A hajókaraván 46 napig tartó tengeri út után júl. 16-án érkezett meg Maranhoba, ahová a nem portugál származású missziósokat irányították. Nagy Te Deum-mal zárták a napot a hajón. Harmadnap már ki is szállhattak a 150 évvel ezelőtt a franciáktól alapított Sao Luiz-ba, amit Fáy egyszerűen a tartomány névén Maranhonak nevez. Az egész kollégium kivonult fogadásukra. Unnepélyes körmenettel vonultak a kikötőtől a templomi hálaadásra. P. Fáy itt azért imádkozott, hogy az új világban „lehessen az Úrnak törekeny edénye neve dicsőségének hordozására”. A hálaadás mellett újra könyörgött édesanyja megtéréséért, és minden szándékát erre a célra ajánlotta fel. Könyörgését az Úr már akkor meghallgatta.

A levél ezután áttér az új országgal való első kapcsolatainak leírására. Első étkezésükkel kapcsolatban elmondja, milyen sok és „ízletes amerikai gyümölcsökkel és nektárra emlékeztető itallal ismerkedtek meg az európaiak”. Amilyen nagy vágyakozással igyekezett ő erre a tájra, ugyanúgy szeretne most az ő kedves édesanyjának is sokat mesélni a vidékről. Ezért leírja mindazt, amit a már itt töltött két hónap alatt látott és hallott. Maranhao szigetét nagyon szépnek találja, nem túlságos nagyok a várossal és 4—5 faluval. A városban portugálok laknak és afrikai rabszolgák. Leírja ezek helyzetét. Külön részletezi az indiánok viszonyait, szabadságjogait, a jezsuitákhoz való kapcsolatait. Előre megérezte, mi lesz élete főproblémája az indiánok között. „A falvakban csak indiánok laknak, de ennek a szigetnek indiánjai már mind keresztények. De van igen sok pogány indián az erdőkben.”

„Hús dolgában bővelkedik az ország, de kenyér és bor nem található. Hanem kenyér helyett vagyon valami gyökér, melyet az idevaló nép mandiokának, a luzitánusok pedig ‚farinha de pau‘-nak, azaz falisztnek neveznek. Ez olyanforma gyökér, mint a retek vagy a bokros karórépa, belül fehér, kívül fekete.“ Ha e leírás alapján édesanyjáiéknak nem is lehetett valódi elképzelésük a brazil mandioka igen kiadós, bokros gyökeréről, lisztte való feldolgozásának nehéz módját kielégítően írja le annak is, aki már ezt személyesen is láthatta. Leírja az amerikai burgonya használhatóságát, de veszélyességét is. „Én ugyan nem eszem, hanem úgy mondván csak kóstolgotom . . . Vagyon ugyan még egy kevés száraz kenyérem a hajóbul, de azt csak konfekt helyett eszem, mikor már derekasan éhezem . . .“ Hamarosan elérkezett az idő, mikor már ez a száraz kenyér sem maradt meg. „Ha pénzcéském lett volna, vagy két hordó makarónit, vagy búzalisztet vettem volna . . . de ennek egyéb orvossága már nincs, hanem a békességes tűrés . . .“ Rögtön megtanulta, hogy a misszionárius élete lemondás. Még arról is le kell mondania, hogy a rengeteg madár között az európaiakhoz hasonlót is fel tudjon fedezni, kivéve a baglyot. A növényvilág tanulmányozása közepette sajnálattal állapítja meg, hogy nem hozott magával európai veteménymagot. — Kár, hogy nem maradt ránk több levele, előljáróinak küldött jelentése. A gyorsan meginduló munka, a lázas tevékenység, a hajók ritka indulása, a partvidéktől való elszakadás, majd a börtönélet kegyetlensége akadályozta meg, hogy saját leírásában is még többet megtudjunk életkörülményeiről.

Pár napi pihenés és pár hetes előtanulmányok után már augusztus elején meg is kapta első beosztását: Sao Luizt, a jelenlegi helyi fővárost (a tengeről nézve jobboldalt) a szárazföldtől elválasztó Szent Márk-öböl partján fekvő, aránylag új alapítású (1719) Tapuitapera⁴ indián telepre. Ma Alcantarának hívják a történelmi nevezetességű kis városkát. Számunkra azért is emlékezetes, mert itt működött évtizedeken keresztül a most Sao Luiz-ban élő Msgr. Papp László, aki néhány magyar szeminaristával (a Minas Gerais államban plébánoskodó Vigh Józseffel stb.) együtt majdnem 40 évvel ezelőtt a Sao Luiz-i főszemináriumban készült a papi pályára.

A maranhói egyházmegyét (még mint a lisszaboni pátriárkának alávetett püspökséget) a Magyarországnak a törököktől való felszabadításán annyit fáradozó XI. Ince pápa szakította ki az első brazil salvadori püspökség területéből 1677-ben. Alcantara ma már nem tartozik Sao Luiz-hoz, hanem a pinheirosi prelaturához, ahol pedig később P. Fáy dolgozott, az ma a vianai egyházmegye területének felel meg. Óriási területekre kell gondolnunk, ha braziliai működésének határait akarnánk körülírni. Még századunkban is ilyenek voltak az Acreban működő P. Furák Tibor szervita missziós plébániájának határai.

Óriás volt a bejárható terület, de a lakosság száma kicsi. Még ma is az ország egyik legritkábban lakott területéről van szó. Az indiánok számát sem a felfedezéskor, sem napjainkban, sem Fáy idejében nem lehet megállapítani. Egész törzsek pusztultak ki azokon a területeken is. Elsősorban a különböző

csoportokhoz tartozó emberevők irtották egymást, de a rabszolgatartó portugálok sem kímélték őket. A természet és a táj veszélyei mellett a betegségek és a szenvedélyek különböző formái is pusztítottak a sokszor romantikusnak tekintett indián berkekben. A lakosságot az indiológusok általában négy nagy csoportra osztják, ezen belül különböző nyelveket beszélő és különböző fajokhoz tartozó törzsek vannak. Östörténetileg is a legrégebb cölöpös telepeket találjuk a szárazság éveiben ott, ahol magyar misszionáriusaink működtek: a híres esteraria-kat⁵ a Pindaré-Maracu völgyeiben.

P. Fáy pár éves missziója alatt kapcsolatba került a tupi-guarani indiánok közül a guajajara és jacaquara törzssel (ez a nagy csoport bizonyos osztályozásban 29 törzset foglal magában, és aránylag legjobban egyetértettek a portugálokkal), de dolgozott az ellenkező véglet: a legvadabb gês-tapuias csoport harmincnál is több törzse közül a gamlas, caiapós, timbiras, coroas, co-roados, curinsos törzsében is. Az anastációi (Sao Paulo egyik városrésze) magyarok bizonyára sohasem gondoltak arra, hogy indián törzsekről vett utca-neveik a XVIII. sz.-ban mennyire otthonosak voltak néhány magyar misszionárius ajkán.

P. Fáy sokszor elgondolkodhatott: miért nem sikerül ezeket az ellenséges vagy egymás iránt közömbös törzseket egy nemzetté, egynyelvűvé tenni. Az indián elmaradottság egyik legjellemzőbb sajátossága éppen az, hogy pár kilométeres távolságban már nem értették meg egymást, nem volt, amit egymásnak átadjanak. A portugálokkal való állandó harc oka is a szellemi és általános színvonalkülönbség volt.

Bátyjának, Lászlónak írt hosszú levelében kifejti első állomáshelyének nevét: Tapuitapera „a mi nyelvünkön, vagyis a brazilok nyelvén (milyen hamar otthonosnak érezte magát!) annyit jelent, hogy a tapuiók helye. Tapuio pedig barbárt jelent. Minket pedig tapuitingának hívnak, ami annyit jelent, hogy 'fehér barbár', vagyis fehér ember, de nem portugál." Egy másik szót is megmagyaráz: a caribebét. A magyar misszionáriust hívják így, akit jobban szeretnek, mint a portugálokat. Leírja, hogyan örvendezett egy indián az ő szobájában a másik magyar, Szluha páter jelenlétében; ugrándozva csak azt mondogatta: „Tapuitinga katu . . . tapuitinga katu . . .” vagyis: fehér barbár jó ember . . . Észrevette ui., hogy Fáyék nem tudnak jól portugálul. Azért is szerették annyira Fáyot, mert sok maga fabrikálta ajándékot adott nekik.

Útleírásai is érdekesek. Elmondja, hogy az egyetlen közlekedési lehetőség a tengerparton a víz, a belső vidékeken szintén a rengeteg folyó, vagy ösvényhátton ill. gyalogosan. „Az erdők, amiket bejártam, nagyon szépek . . . de a veszélyek elszámolhatatlanok és nagyok.” Észreveszi, milyen különös, nemes, kemény, fekete fák veszik körül. Beszámolóiból persze nem hiányozhat az éghajlat megemlítése, hisz európai embernek rögtön ezzel gyűlik meg a baja. Az Egyenlítőttől 3°-kal mélyebbre, a tengerszinttől alig 55 m magasságig, az ország legmelegebb és legcsapadékosabb vidékére került a magyar felvidék pereméről származó misszionárius. Az Atlanti óceánba siető folyóknak és az

Amazonas jobboldali mellékfolyójának, a zabolátlan Tocantinsnak vízvázasztója, a halban és piranhában dús, kb. 400 km hosszú Pindaré folyó vidéke lesz tevékenységének színhelye. (A Tocantinson most kezdik építeni Észak-Brazília legnagyobb vízi erőművét, Tucuruít.) A Pindaré völgye különösen gazdag olajtartalmú diókban, pálmákban, kókuszokban, sőt ásványi termékekben is. Volt idő, mikor messze vidékeket hozott lázba állítólagos aranyleletei miatt.

Tapuitaperai működésének idejére esik édesanyjának halála, amiről nem felejtí el megemlíteni, hogy ő ezt a halál napján pontosan megérezte. Első missziós állomásáról hamarosan egy kisebb telepre, Szent József falucskába helyezték át. Itt honfitársa és élete eddigi szakaszának emlékirója, Kayling is meglátogatta, és örömmel látta, milyen szeretettel vették körül hívei, kivétel nélkül: indiánok, feketék és portugálok. „Úgy élt ezen a telepen, mintha a rendházban, előljárói figyelmétől élt volna, hisz arra kérte már előbb rendfőnökét, hogy a legsanyarúbb misszióba küldje őt.” Már első munkahelyén „santinho”-nak, kis szentnek hívták.

Életrajzát ettől a ponttól kezdve P. Eckart Anzelm folytatja. Ő említi, hogy négyes fogadalmát 1755. ápr. 15-én tette le. Ezután hamarosan az acarai misszióba küldték P. Szuha Nep. János mellé. A Mearimba torkolló Pindaré (Pinaré) völgyében sok megtérésre váró indián élt.⁶ Köztük az acarai törzsek. Itt már az eddigieknél is szabadabban mozgott, mert a guajajará indiánok egy része már elhagyta erdőit, és letelepedett a jezsuita redukciókban. Nem kis munkába került ez a jezsuitáknak. Először a törzsek nyelvét kellett megtanulniok. Utána a páter az új falu mindene lett. Fáy is megtanulta a németen, latinon, angolon kívül a portugált, majd a tupi-guarani és a gês-tapuia csoport tájszólásait is. Sikerei és az eredmények mindjobban kezdtek mutatkozni. Nemcsak a már letelepedett és a páterektől megszervezett életet elfogadó indiánokkal törődött. Sikerült letelepedésre és falu, vagyis redukció alapítására rábírnia az erdőben még nomád életformát követő két törzset is: az alsó ajukat óriássá növesztő és mind nagyobb lyukkal átfúró, s ezért magukat „gamelas”-nak hívó törzseket.

De buzgóságának és törekvéseinek hamarosan végzetes következményei lettek. Mikor a Pindaré veszélyes területein lakó amanajos indiánokkal is megegyezett, hogy elhagyják erdeiket és letelepednek, saját maga részére a brazil területekről való kiutasításának folyamatát indította meg. Eljárásában ugyan nem volt semmi törvényellenes, hiszen még II. Péter király felhatalmazta a jezsuitákat a missziók ügyeit szabályozó rendeleteivel a XVII. sz. vége felé, hogy „a hithirdetők bármily feltételek mellett megegyezhetnek az indiánokkal, ha ezek feltételekhez kötik abbeli készségüket, hogy erdeiket elhagyják, és Krisztus hitére térnek”.⁷ Az indiánok P. Fáy előtt ünnepélyesen előadták, hogy hagyják felvenni magukat Isten fiai közé, és még a portugál királynak is engedelmességet fogadnak, csak azt kötik ki maguknak, hogy a portugáloknak nem robotolnak, hanem ragaszkodnak szabadságukhoz, földjeikhez, nyelvükhöz. A cseh származású P. Wolff Ferenc hasonló megegyezést kötött nemrég a

guajajaras törzssel, és ehhez megszerezte az akkor uralkodó osztrák származású Mária Anna királynő hozzájárulását.

Fáy meghallgatta az előterjesztést, de semmiféle szerződést nem kötött velük, mint ahogy a provinciálilishoz címzett későbbi védőlevelében kifejti. Hiába volt azonban védekezése: a viharfelhők már jelentkeztek először saját feje fölött, majd az egész rend fölött is. Előljárói, a veszélyt megelőzendő, az acarai (most Monaco) missziós telepről a Sao Luiz-i kollégiumba hívták be teológiái tanárnak. De már nem volt menekvés. Az abszolutizmusnak Portugáliában közismert megvalósítója, a gyöngye I. József király melletti teljhatalmú miniszter, Sebastio José de Carvalho e Melo, közismert nevén Pombál őrgróf, már előkészítette a rend kitiltását és a száműzetést megokoló vádat. A vádlottak sohasem kerültek bíróság elé, hogy felmentést vagy elítéltetést, tehát igazságot kapjanak. Fáy elsőként nyitja meg az évekig tartó deportálási folyamatot. Ráadásul Para és Maranhao kormányzója akkor éppen Pombál testvére, Francisco Furtado de Mendonca volt, bátyjának hűséges kiszolgálója.

1757 végén érte Fáy a kormányzói parancs, hogy azonnal el kell hagynia a gyarmatot. Nov. 28-án már hajóra is szállt négy rendtársával az Amazonas torkolatánál levő Pará kikötőjében. Aki pár évvel ezelőtt annyi reménnyel, áldozatkészséggel érkezett az amazonasi tájakra, a barokk szellem nagy missziós gondolatával eltelve, minden munkáját és áldozatát édesanyjáért és sok más lélek megmentéséért ajánlva, most mint vádlott, éppen csak meg nem bilincselve hagyja el ezt a földet. Hamarosan többi honfitársának, köztük a nagy tudós Szentmártonynak is megalázva kellett elhagyniok, éppen annak a kormányzónak parancsára, akinek határmegállapító bizottsága részére annyit dolgozott P. Szentmártonyi.

A sokat betegeskedő P. Fáy útja most még több szenvedéssel volt tétézve. Egész úton ágyban fekvő beteg volt. 1758. febr. 15-én, harmadfél hónap múlva érkezett meg hajójuk a portugál főváros kikötőjébe. A többi jezsuita kitoloncolása külön fejezetet követelne. Az ő meghurcolásának állomásait sincs itt szándékunkban végigkísérni. A vádat, hogy az indiánokkal jogtalanul kötött az állam érdekeit sértő megegyezéseket, soha nem bizonyították be. A börtönökben semmiféle papi működést nem végezhetett, sőt még misézni is csak nagyritkán tudott. Ő, aki a missziókban számtalan akadály ellenére annyi területet bejárt szárazon és vizen, aki igazán tudta értékelni a szabadságot mindennél többre becsülő indiánok életét, aki azelőtt a tűző egyenlítői napsugár melegét tűrte, most a börtön korlátai között és homályában senyvedt. És senki sem kérdezte, miért van ott. Mikor Mária Terézia királynő közbenjárására szőnyegre került a magyar misszionáriusok kérdése, Fáy már nem volt az élők sorában.

P. Eckart börtöne több helyen Fáy börtönének közelében volt. Megfigyelhette a nagy hatást, ami Fáy szenvedéseiből, az igazságtalan büntetés békés tűréséből sugárzott, még börtönőreire is. Talán legtöbbit a spanyol határhoz közeli Almeida kaszánya börtöneiben sínylődött. Már a halál fenyegeti súlyos betegségében, mikor Szent Alajoshoz folyamodik. Amikor már fel tudott ülni,

hálából felvette az Alajos nevet, mert neki tulajdonította gyógyulását. Brazíliából küldött első leveleiben leírta a gazdag egyenlítői flórát és faunát; itt — mint P. Eckart mondja — „egyetlen társaságunk a nagyszámú patkány volt.”

Mikor az indiai Goából kiűzött külföldi jezsuiták is megérkeztek Portugáliába, a diadalmas Pombál őrgróf úgy rendelkezett, hogy az összes külföldi jezsuitát a Tajo partján fekvő Szent Julián erőd félelmetes, őrsdi börtöneiben kell összegyűjteni. Emlékszünk: ez az erőd adta az utolsó üdvölvéseket elindulásukkor. Mennyire más fogadtatást kaptak most! Most a halál kopogott sűrűn az erőd hirtelen megszaporodott lakóinak ajtaján.

Fáy tüdő- és bélbaja következtében már többször nézett szembe a halállal. 1767. jan. 12-én teljesen felkészülve fogadta. „Inkább alvónak, mint halottnak néztük volna” — írja róla Eckart. A várbörtön kápolnájában temették el még aznap késő este.

Portugáliai kálváriájuk alatt, mikor egyik börtönből a másikba hurcolták őket, félévig voltak Braga városában, ahol Pombál halálos ítélete fenyegette őket. Ebben az ősi városban látható a székesegyházban D. Henrique hercegnek, „magyar király fiának” kétszáz évvel előbb felállított síremléke.⁸ Elmékedésében kérdezhetette, mit keresett a XII. században magyar királyfi Portugáliában. Akkor a magyaroknak nagy becsületük volt a testvérsorsú népnél; most őt fogolyként hurcolják azért, mert az indiánoknak a szeretet vallását hirdette az Amazonastól délre. Talán valamikor állítanak a magyarok a közelben egy kálváriát is.

JEGYZETEK ¹ Délamerika és a magyarság történeti kapcsolatai. (Délamerikai Magyar Hírlap Naptára az 1949. évre. 78. o.) ² Hets J. Aurelián: A jezsuiták iskolái Magyarországon a XVIII. század közepén. Pannonhalma, 1938, 68kk. ³ A levelek az emődi levéltárból kerültek az egrí érseki levéltárba. Portugál fordításuk Rónai Páltól. ⁴ A brazíliai missziókra vonatkozólag leginkább felhasználtam: Candido Mendes de Almeida: Memórias para a história do extinto Estado do Maranhão . . . Rio de Janeiro, 1860 és Serafim Leite SJ: História da Companhia de Jesus no Brasil, Rio de Janeiro, 1938—1949 c. nagy összefoglaló munkájának idevonatkozó 3. 4. 7. 8. és 9. kötetét. ⁵ Estevo Pinto: Indígenas do Nordeste. S. Paulo, 1935. 262. o. ⁶ Serafim Leite i. m. III. 185kk. ⁷ Hets Aurelián: Magyar-portugál kapcsolatok . . . A Délamerikai Magyar Hírlap 1960-as számaiban és a Sao Paulo-i Szent Imre Kollégium 1960-as évkönyvében.

IRODALOM: Elogium posthumum P. Davidi Aloysii Fáy, e Societate Jesu in carcere Arcis S. Juliani ad ostia Tagi . . . variis Epitaphiis illustratum. Eredetije a kalocsai érseki könyvtárban. — Fáy Dávid múlt századi hittérítő levelei Amerikából. Közli Foltin János, Budapest 1890. Portugál fordítása: As cartas do P. David Fáy e a sua biografia por Paulo Rónai. Rio de Janeiro 1945. — Bangha Béla: Magyar jezsuiták Pombál börtöneiben. Ő. M. XV. — Szityai Dénes SJ: Egy magyar hithirdető a Pombal-féle egyház-üldözés rémnapjaiban.